

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук
Коновальчука Івана Івановича
на дисертаційне дослідження Пантюк Тетяни Ігорівни
«Суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в
Україні: теорія і практика (1945 – 2017 рр.)», представленого на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності
13.00.01– загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки. Соціально-економічний розвиток України, процеси глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства висувають принципово нові вимоги до всіх ланок системи освіти, зокрема, найпершої – дошкільної. Кардинальні зміни в підходах до навчання дітей, які визначені в Концепції «Нова українська школа», потребують перегляду теоретичних поглядів і практики щодо наступності дошкільної і початкової освіти. Ключовою тут була й залишається проблема підготовки дітей до школи. Новий соціальний статус школяра, зміна характеру взаємин з ровесниками й значущими дорослими, провідної діяльності з ігрової на навчальну викликають у житті дитини певні труднощі, які часто впливають на успішність її розвитку.

Реформи в освіті, зокрема в дошкільній, завжди обумовлені суспільно-педагогічними детермінантами, без розуміння впливу яких неможливо спрогнозувати вектори й зміст необхідних нововведень спрямованих на вирішення наявних суперечностей в процесі підготовки дітей до школи. Тому подальший поступ теорії і практики підготовки дітей до школи в сучасній Україні неможливо уявити без осмислення наявного потенціалу науково-педагогічних досліджень, без вивчення та узагальнення цінного вітчизняного досвіду роботи та прогнозування перспектив його використання в сучасних умовах. Успішність інновацій у дошкільній і початковій освіті можлива за умови збереження і примноження кращих надбань і традицій вітчизняної педагогіки. В цьому контексті дослідження Пантюк Тетяни Ігорівни є

безумовно актуальним, своєчасним і соціально зумовленим. Той факт, що дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка у межах комплексної теми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (№ державної реєстрації 0108U007644) також свідчить на користь актуальності досліджуваної проблеми.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. У дослідженні Т.І. Пантюк цілісно висвітлено теоретико-методологічні та практичні засади підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; реконструйовано процес підготовки дітей до школи у визначених хронологічних межах як цілісний, неперервний, нерівномірний та суспільно детермінований, що загалом дає нове педагогічне знання з урахуванням суспільно-політичних, економіко-інституційних, культурно-освітніх детермінант; охарактеризовано зміст аксіологічної, глобалізаційної, економічної, інституційної, культурно-освітньої, суб'єктної детермінант підготовки дітей до школи на різних етапах історичного розвитку і доведено їх вплив на цей процес, формування стратегії освіти і виховання, застосування нових методів і технологій підготовки дітей до школи.

3. Нові факти, одержані здобувачем. Оцінюючи виконане дослідження, варто відзначити наукову новизну, своєчасність постановки проблеми та її вирішення. У дисертації на основі детермінантно-змістового підходу, основними критеріям якого стали суспільно-економічні та культурно-освітні детермінанти, розроблено періодизацію процесу підготовки дітей до школи другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; з'ясовано сутність, характерні особливості, суперечності кожного з етапів, визначено їхні позитивні і негативні тенденції; проаналізовано процес формування готовності дитини до шкільного навчання різними освітніми інституціями, визначено роль педагога в ньому, зміст та способи побудови дошкільного

освітнього простору; узагальнено можливості й перспективи творчого використання досвіду підготовки дітей до школи в досліджуваний період; виокремлено нові ризики й виклики сучасного суспільства з огляду на інтеграційні, глобалізаційні, інформаційні та економічні детермінанти; акцентовано на необхідності гармонізації процесів розвитку, навчання і виховання у підготовці дітей до школи; наголошено на процесах інклюзії дітей з особливими потребами; уточнено понятійно-категоріальний апарат теорії і практики підготовки дітей до школи з урахуванням сучасних реалій та процесів, комплексу детермінант, які прямо чи опосередковано впливають на сутність досліджуваного процесу.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації їхня достовірність забезпечені обґрунтованістю концептуальних засад дослідження, ретельним добором та застосуванням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, опрацюванням широкої джерельної бази (690 найменувань, з них 19 іноземною мовою), апробацією отриманих результатів на чисельних міжнародних та всеукраїнських конференціях і семінарах. Аналіз наукових праць, нормативних документів та практики дозволив системно виділити основні суперечності освітнього простору, що детерміновані суспільно-педагогічними обставинами підготовки дітей до школи та наступності дошкільної й початкової освіти. Науково-понятійний апарат дисертації визначено відповідно вимогам до такого рівня робіт і є достатнім для розв'язання окреслених дисертантом завдань. Відзначимо цілісність і логічність формулювання концепції дослідження, задекларовані положення якої дисертантка детально опрацьовує, обґрунтовує й продуктивно реалізує на всіх етапах роботи. Теоретико-методологічні засади підготовки дітей до школи обґрунтовано з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти досліджуваного періоду. Визначені в якості методологічного підґрунтя дослідження наукові теорії антропології, феноменології, прагматизму, синергетики сприяли створенню

цілісної, об'єктивної наукової картини досліджуваного процесу. Дисертанткою з'ясовано сутність та історико-педагогічну трансформацію основних категорій, які достатньо повно визначають зміст і предметне поле проблеми дослідження. Історіографія та ступінь розробки проблеми представлені всебічно на основі вивчення широкого кола наукових праць українських та зарубіжних учених, в яких висвітлено підготовку дітей до школи крізь призму суспільного замовлення в різні історичні періоди розвитку дошкільної педагогіки. У дослідженні доведено, що процес підготовки дитини до школи є змінним, історичним, а соціально-економічні, культурно-освітні та суб'єктні детермінанти впливають на його цілі, зміст, форми, методи, вибір стратегії виховання, способи побудови дошкільного освітнього простору, підготовку фахівців. Перспективи і пріоритетні завдання вдосконалення процесу підготовки дітей до школи, забезпечення наступності дошкільної і початкової освіти на сучасному етапі визначено на основі узагальнення кращих здобутків педагогічної науки і практики досліджуваного періоду.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Одержані Т.І. Пантюк результати складають для педагогічної науки теоретичну, історико-педагогічну й методичну базу для подальших досліджень з проблем підготовки дітей до школи, наступності дошкільної і початкової освіти. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення процесу соціалізації і підготовки дітей до школи, формування особистісної, фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовності дитини до системного шкільного навчання.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Запропоновані теоретико-методологічні положення, авторські навчальні програми, навчально-методичні посібники, навчальний курс «Підготовка дитини до школи» рекомендується для впровадження у педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації, для розробки навчально-методичного забезпечення професійної підготовки фахівців з

дошкільної освіти, а також для оптимізації програм, розробки нових форм і методів роботи з дітьми в ЗДО. Матеріали дисертації будуть корисними для науково-педагогічних працівників, керівників, методистів і вихователів дошкільних закладів освіти, аспірантів, студентів, батьків.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Аналіз дисертації Пантюк Т.І. дає підстави розглядати її як завершений та цілісний доробок з проблеми, важливої для вітчизняної педагогічної науки та освітянської практики. Тема розкрита повністю, матеріал викладений у логічній послідовності відповідно до поставлених і вирішених завдань, які узгоджуються з метою дослідження і відповідають його предмету.

У процесі аналізу теоретико-методологічних засад підготовки дітей до школи (завдання 1, 2) здійснено історико-педагогічний генезис теорії і практики підготовки дітей до школи, обґрунтовано методологічне підґрунтя дослідження, уточнено сутність та зміст базових понять, охарактеризовано нормативно-правову базу досліджуваного процесу та етапи його розгортання в Україні у період 1945–2017 рр. крізь призму суспільно-педагогічних детермінант. Обрані та використані дисертанткою рівні методології (загальнофілософський, конкретно-методологічний, методологічний рівень власне дошкільної педагогіки) і наукові теорії (с. 44–50) уможливили міждисциплінарний характер дослідження процесу підготовки дітей до школи.

Відзначимо змістовність характеристики суспільно-педагогічних детермінант підготовки дітей до школи (аксіологічної, глобалізаційної, особистісної, інституційної, культурно-освітньої) та їх конкретизацію (таблиця 1.1, с. 55–57). Наголошено автором і на індетермінантах, завдяки яким і в період тотального панування авторитаризму виникали дитиноцентричні, гуманістичні, особистісно орієнтовані авторські концепції і методики. Варто відмітити, що Пантюк Т.І. не вдається до тотальної критики вітчизняної системи дошкільної освіти, яка останнім часом стала популярною серед деяких реформаторів.

В історіографії та ступені дослідженості проблеми підготовки дітей до школи (1945–2017 рр.) виділено й проаналізовано основні групи джерел: документальні, масові, оповідні, навчальні, електронні. Відзначимо, що окремо виділено роботи, у яких представлено етнопедагогічні засади українського виховання й освіти для того, щоб показати автентичність, неповторність та оригінальність виховної традиції українців у справі дошкільного виховання та домінування етнопедагогічного аспекту у всіх сучасних програмах, які регламентують підготовку дітей до школи в умовах сьогодення (с. 89). Також значимо, що дисертантка включила до джерельної бази (а в наступних розділах проаналізувала) чисельну кількість програм дошкільної освіти починаючи з «Руководства для воспитателя детского сада» (1945 р.) і до сучасних програм розвитку дитини дошкільного віку створених на основі Базового компоненту дошкільної освіти України (2012 р.) (с. 91–92). Також здійснено огляд значного обсягу дисертаційних робіт, присвячених різним проблемам дошкільної освіти й різним аспектам підготовки дітей до школи (с. 95–111).

Ретельно розглянуті нормативні, правові документи, програми, методичні рекомендації в хронологічному порядку досліджуваного періоду, виділено їх позитивні аспекти. Не залишилися поза увагою дисертантки також парціальні, експериментальні, регіональні програми дошкільної освіти та спеціальні програми для дошкільних навчальних закладів і груп компенсуючого типу. Заслуговує уваги, що питання підготовки дітей до школи в цих джерелах аналізувалися на основі наукового та методичного доробку провідних учених О. Усової, Л. Виготського, Г. Леушиної, Є.Тихеевої, Є.Фльоріної, Л. Артемової, Т. Поніманської, А. Богуш та ін.. (с. 112–146). Логічними вважаємо детермінантно-змістовий підхід та критерії (суспільно-економічні та культурно-освітні детермінанти, нормативні документи, якість та характеристика публікацій, персоналістична складова) до диференціації етапів становлення і розвитку процесу підготовки дітей до школи (с. 147–150).

При аналізі аксіологічних засад проблеми підготовки дітей до школи дисертанткою виділено важливе положення, що проблеми освіти стосуються фундаментальних загальнолюдських цінностей, а дошкільне дитинство є тим віковим періодом, коли набуваються і засвоюються цінності свободи, самостійності, активності, відповідальності, творчості (с. 159–162). Також виділено глобалізаційні детермінанти, їх позитивні й негативні чинники, які впливають на розвиток дитини й, зокрема, створюють ризики для здоров'я дітей (с. 196–197).

Розглядаючи економіко-інституційні детермінанти як умову успіху підготовки дітей до школи, дисертантка не залишила поза увагою процеси становлення різних типів дошкільних закладів, зокрема, освітньо-виховних комплексів «Дитячий садок – школа» (с. 204–206). Вважаємо представлений у дисертації досвід функціонування різноманітних форм дошкільних установ актуальним у сучасних реаліях, що потребують зміни наявної однотипності закладів дошкільної освіти.

Ми поділяємо точку зору дисертантки щодо значимості впливу культурно-освітніх детермінант на ефективність взаємодії суспільних інституцій та наступності дошкільної і початкової освіти як передумов успішної підготовки дітей до школи (п. 3.1). Описані найбільш поширені, продуктивні та цікаві форми взаємодії між дитячим садком і школою, методи забезпечення єдності й наступності в їх роботі (с. 222–225).

В дисертації з'ясовано сутність зміст та обґрунтовано способи побудови освітнього простору дошкільного навчального закладу, які безпосередньо детермінуються суспільними обставинами, соціальним замовленням, матеріально-технічними можливостями суспільства. Вдалою вважаємо спробу визначити конкретні параметри педагогічного середовища, до яких віднесено: фізичне оточення, людський чинник, програму навчання. Ґрунтовно, всебічно проаналізовано предметне середовище дошкільного закладу (обладнання, дидактичні матеріали, іграшки, куточки природи), умови та способи реалізації його розвивального потенціалу (с. 243–249).

Встановлено, що освітня детермінанта підготовки дітей до школи реалізовувалася через створення в Україні з другої половини ХХ до початку ХХІ ст. системи підготовки майбутнього педагога-дошкільника, який міг би реалізувати завдання розвитку, виховання і освіти дітей дошкільного віку в умовах певних суспільних обставин та вимог. Дисертанткою визначено специфіку підготовки педагога-дошкільника у формуванні в дітей готовності до шкільного навчання, вимоги до його професійної освіти, діяльності, майстерності, особистісних якостей. Особливо актуалізується увага на фахово-методичних, спеціальних і творчих вміннях вихователя.

Серед суб'єктних детермінант підготовки дітей до школи пріоритетними визначено підходи до вибору стратегії виховання та формування змісту й вибору освітніх технологій в досліджуваній період (розділ 4). Виявлено, що формуванню наукової і логічно вибудованої системи підготовки дітей до школи передували соціальні явища та події, які визначили необхідність створення певної концепції. Здійснена історико-педагогічна ретроспектива впродовж досліджуваного періоду авторитарної, ліберальної та демократичної стратегій виховання дітей дошкільного віку та відповідних моделей реалізації суб'єктності у підготовці дитини до школи. Вказано на продуктивність суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти, встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин у навчально-виховному процесі, важливості активної самостійної діяльності дошкільника, результатом якої є не навченість дитини, а її повноцінний розвиток (с. 301–308).

В процесі аналізу і співставлення підходів щодо формування готовності дітей до школи виявлено дуалізм підходів: 1) наближення умов дитячого садка до умов школи і 2) використання в дошкільному закладі форм і методів підготовки дітей до школи, які відповідали б віковій специфіці дошкільників. Дисертантка чітко обґрунтовує свою позицію прибічниці другого варіанта.

Встановлено, що в радянський період панувала авторитарна парадигма, в контексті якої дитина трактувалася об'єктом виховання і навчання, особлива увага приділялася питанням дисципліни, що були одними із

центральною у підготовці дітей до школи. Свобода, як детермінанта розвитку особистості дитини, стала центральною ідеєю у період незалежності, про що зазначено в Законі України «Про дошкільну освіту» і відображено в чинних програмах розвитку, виховання і навчання дітей (с. 350–352, Додаток Е).

Вважаємо досить прогностичними та реалістичними визначені в п'ятому розділі перспективи й напрями імплементації виділених продуктивних педагогічних ідей і досвіду підготовки дітей до школи в сучасних умовах. На основі узагальнення вивченого теоретичного матеріалу й практичного досвіду підготовки дітей до школи Пантюк Т.І. робить висновок, що пріоритетом на сучасному етапі мають стати: створення єдиного освітнього простору дошкільної та початкової ланок освіти; вивчення та врахування світових тенденцій розвитку освітнього поля і критичне переосмислення нововведень у дошкільній; продукування фонду навчально-методичної літератури та спеціальних засобів і методик; перехід від знаннєвої парадигми до формування мовленнєвої, етнокультурної, морально-етичної компетентностей дітей; створення системи інклюзивної освіти та забезпечення її відповідними фахівцями; удосконалення матеріальної бази дошкільної освіти та усіх альтернативних інституцій. Наголошено на проблемі пріоритетності розвитку фізичної, психічної, моральної, соціальної, інтелектуальної сфер дитини в період підготовки до школи, важливості формування педагогічної освіти і культури батьків. З позицій компетентнісного підходу виділено завдання підготовки фахівців дошкільної освіти в контексті європейських стандартів та в єдності збереження і примноження національного, етнічного, народнопедагогічного характеру дошкільної освіти.

Загальні висновки цілісно відображають результати дослідження. Дисертація виконана на достатньому науковому рівні, містить різноплановий і ретельно опрацьований автором новий теоретичний і практичний матеріал. Автореферат дисертації підготовлений відповідно до існуючих вимог, повно презентує структуру та зміст дослідження, його специфіку й результати.

Таким чином, аналіз змісту дисертації переконує в доцільності обраної стратегії та методів дослідження, про що свідчить якість отриманих результатів.

8. Повнота викладання результатів в опублікованих працях

Результати дослідження Т.І. Пантюк достатньо повно відображено у 90 публікаціях (з них 36 – одноосібні), серед яких: 5 монографій (з них 2 одноосібні); 31 стаття у провідних наукових фахових виданнях України; 12 публікацій – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що індексуються у наукометричних базах; 20 навчально-методичних посібників (з них 5 з грифом МОН України); 7 програм навчальних курсів; 15 статей і тез апробаційного характеру.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, наукове і практичне значення здобутих результатів, вважаємо за доцільне висловити певні зауваження та побажання, імовірні дискусійні нюанси.

1. З огляду на предмет дослідження, його міжпредметну сутність, у роботі з'ясовано низку дефініцій, які цілком повно розкривають понятійне поле наукових пошуків (с. 50–54). Однак вважаємо, що для їх систематизації необхідно було більш чітко означити поняття «суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи», яке б могло бути системоутворювальним і надати категорійному полю дисертації цілісності.

2. На основі аналізу та синтезу наукових положень дошкільної педагогіки і практичних надбань у цій сфері означено основні складові підготовки дитини до школи (завдання 5. «Проаналізувати в історичній ретроспективі зміст, методи, форми, засоби фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до шкільного навчання» (с. 62; с. 227–228, додаток Ж). Ви у своєму дослідженні на перше місце ставите фізіологічну та фізичну готовність дитини до школи. Поясніть логіку ієрархії визначених складових та їх залежність від впливу суспільно-педагогічних детермінант.

3. В основу періодизації процесу підготовки дітей до школи другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в Україні покладено детермінантно-змістовий підхід, основними критеріям якої стали: суспільно-економічні та культурно-освітні детермінанти (с. 146–151). Виникає питання, чи набували певні детермінанти домінуючого значення на формування цілей, змісту та форм підготовки дітей до школи на певних етапах досліджуваного періоду?

4. У дисертації неодноразово порушується проблема впливу інформаційного суспільства, інтернет-технологій на формування змісту та форм підготовки дітей до школи (с. 196–197; с. 250–251; с. 370; с. 380). При цьому поставлено ряд важливих і одночасно дискусійних питань. Чи не стає сучасний інформаційний і технологічний простір органічною складовою природнього середовища життя і розвитку дитини? Чи є сенс штучно обмежувати, забороняти взаємодію дитини з сучасним інформаційним світом, який є об'єктивною глобалізаційною детермінантою підготовки дитини до школи, її всебічного розвитку? Можливо доцільніше створювати та впроваджувати в практику дошкільної освіти нові методики формування компетентності дитини розумно й відповідально жити в сучасному світі й користуватися його технологічними можливостями?

5. Освітній простір дошкільного закладу у дослідженні розглядається як підсистема соціокультурного середовища, де усі чинники, обставини, ситуації, що складаються у суспільстві, тобто детермінанти суспільного розвитку, мають безпосередній вплив на процес підготовки дитини до школи (с. 239). Не можемо погодитися щодо однозначного впливу всіх суспільних детермінант в освітньому просторі дошкільного закладу, оскільки серед них наявні і негативні чинники впливу на дитину. Вважаємо, що освітній простір дошкільного закладу має включати спеціально науково обґрунтовані складові соціокультурного середовища, що мають позитивний вплив на процес підготовки дитини до школи та її всебічного розвитку.

6. Доцільно було узагальнити деякі матеріали у вигляді таблиць, схем, моделей, як це вдало зроблено до підрозділу 1.1 (с. 55–57).

Зазначені побажання та зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

Висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави зробити висновок, що дослідження Т.І. Пантюк є цілісним, самостійним, завершеним, актуальним для педагогічної теорії та практики дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Дисертаційна робота Пантюк Тетяни Ігорівни «Суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в Україні: теорія і практика (1945 – 2017 рр.)» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 "Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо докторських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор Пантюк Тетяна Ігорівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01– загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної освіти
і педагогічних інновацій
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

І. І. Коновальчук

Підпис І. І. Коновальчука засвідчую
Проректор з наукової і міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
доктор педагогічних наук, професор

Н. А. Сейко